

November 2018,
Vol:4, Issue:3
e-ISSN: 2149-8407

Kasım 2018,
Cilt:4, Sayı: 3
p-ISSN: 2149-8407

journal homepage: <http://ijisef.org/>

Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar*

Osman GÜMAN

Doç. Dr, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, oguman@sakarya.edu.tr

Doi: 10.32957/ijisef.462866

Makale Bilgisi:

Geliş: 23 Eylül 2018

Kabul: 9 Kasım 2018

ÖZET

Kur'an-ı Kerim'de zekâtın kimlere verileceği haricinde zekât ibadeti hakkında ayrıntılı bir hüküm yoktur. Zekât ile ilgili ayrıntılı hükümler Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenmiştir. Bu hükümlerden biri de zekât nisaplarıdır. Altın, gümüş, ticaret malları, deve, sığır, koyun ve toprak mahsulleri için farklı nisaplar belirlenmiştir. Gümüşün para olma özelliğini kaybetmesi ve altının da zaman zaman değerinde ciddi düşüşler olması yakın tarihte zekât nisapları konusunda yeni arayışları ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Makalede zekât nisapları konusundaki yaklaşımlar ana hatlarıyla üçe ayrılarak her yaklaşım, gerekçesiyle birlikte analiz edilmiş ve nisap ile ilgili bir tercihte bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Fıkıh, Zekat, Nisap, Gına, Kudret-i Müyessire

Contemporary Approach on Quorum (Nisab) of Zakat

ABSTRACT

There isn't any detailed norms about zakat in the Quran other than to whom zakat should be given. The detailed norms about zakat are put in practice by our prophet Muhammad. The bases (nisaab) of zakat are among those norms. Different bases are determined for gold, silver, commercial wares, camels, cows, sheeps and soil products. After the silver losed its property in being regarded as money and falling of gold its value materially from time to time caused to new searches and discussions about zakat bases. In this article we distributed approaches about zakat bases to three approaches substantially and analised each of them with it's reasoning and than prefered one of them.

Keywords:

İslamic law, zakat, nisaab, wealth, al-kudratu'l-muyassira

© 2018 PESA All rights reserved

* Bu makale, 03-04 Aralık 2016 tarihinde İSAV tarafından gerçekleştirilen "Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları" adlı sempozyumda tarafımızdan sunulan "Zekât Nisap Değerlerinin Güncellenmesi" başlıklı bildirinin düzeltilmiş ve bazı eklemeler ve çıkarmalar ile gözden geçirilmiş halidir.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla namaz ibadetiyle birlikte zikredilen zekât, kimi fakihlere göre vergi özelliği de bulunan bir ibadet; kimilerine göre ise ibadet yönü de bulunan bir vergidir. Mekke döneminde indirilen bazı ayetlerde zekâttan söz edilmekle birlikte o evrede Müslümanlar henüz siyasi bir yapılanma içine girmedikleri için zekât için belirlenmiş bir nisap yoktu. O dönemde zekât, varlıklı sahabilerin bireysel olarak ihtiyaç sahiplerine malî yardımda bulunmasından ibaretti. Medine'ye hicret gerçekleşip Medine site devletinin kurulması sonrasında -ağırlıklı görüşe göre- hicretin ikinci yılında zekât farz kılınmış ve ilerleyen süreçte deve, koyun ve dirhem gibi mallardan her birine göre zekât mükellefi olmayı gerektiren zenginlik ölçüleri olan nisaplar, her bir nisaptan ödenmesi gereken zekât miktarları ve zekâtın kimlere sarfedileceği gibi detay hükümler belirlenmiş ve civardaki Arap kabilelerinin bir peygamber (s.a.v.) ve siyasi bir lider olarak Hz. Muhammed'in otoritesini kabullenmesi üzerine zekât toplama ve hak sahiplerine ulaştırma işi devlet eliyle yapılmaya başlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de zekât emri ve zekât verilecek kimseler (et-Tevbe, 9/60) haricinde herhangi bir detaya yer verilmemiş, neyin infak edileceğine dair bir soru üzerine "ihtiyaçtan arta kalan miktarı infak etme emri (*el-afi*) ile yetinilmiştir. (el-Bakara, 2/219) Ancak "ihtiyaçtan arta kalan miktar", kapalı ve kişiden kişiye değişkenlik arz eden bir ifade olmakla birlikte bu kapalılık Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zekât uygulamaları ile giderilmiş; nisap ve zekât nispetleri gibi ayrıntılı hükümler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) civardaki kabilelere zekât memurları aracılığı ile gönderdiği mektuplar ve dört halifenin zekât uygulamaları ile belirlenmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zekât mektuplarında o günün Arap toplumunda revaçta olan deve, koyun ve dirhem nisaplarına ve zekât nispetlerine yer verilmiş,¹ o dönemde piyasada tedavülü az olduğu için dinarın; Mekke-Medine iklim koşulları yetişmesine çok elverişli olmadığı için sığırların, atların ve sair malların nisap miktarlarına temas edilmemiştir. Kaynaklarda dinar ve sığırların zekâtının da Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlendiğine dair bir takım rivayetler bulunmakla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zekât mektuplarında bunlara yer verilmemiştir (El-Kardavi, 1973, s. 193,247).

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dirhem, deve ve koyun sürülerinin nisabı olarak belirlediği alt limitler, sırasıyla 200 dirhem (yaklaşık 595 gr.), 5-9 deve ve 40-120 koyundur. Dinarın nisabı ise farklı bazı görüşler bulunmakla birlikte² hakim görüşe göre 200 dirheme eşdeğer olan 20 miskaldır (yaklaşık 85 gr.)(Özen, 1996, s. 245).³ Devenin piyasa değerinin artması ve buna bağlı olarak Hz. Ömer tarafından diyet miktarlarında bazı denkleştirmeler yapılmasına rağmen (Bardakoğlu, 1994, s. 475) ne sahabe döneminde ne de sonrasında zekât nisaplarında hiçbir değişikliğe gidilmeyip nisaplar aynen muhafaza edilmiştir. Hz. Peygamber ve dört halife döneminde 40 koyun, 5 deve ve 200 dirhemin piyasa değerlerinin yaklaşık olarak birbirine denk olduğu hususunda genel bir kabulden söz edilebilirse de sahabe tarafından diyet miktarlarında bir denkleştirme yapılırken zekât nisaplarına dokunulmamış olması, söz konusu nisapların taabbüd olduğu yolunda güçlü bir kanıyı beraberinde getirmiş ve yakın döneme kadar fıkıh literatüründe zekât nisap miktarları tartışma konusu bile edilmemiştir. Ne var ki deve, koyun, sığır ve altın, piyasa değerlerini büyük oranda korumuşsa da gümüş, altın karşısında ciddi bir değer kaybına uğramış ve günümüzde gümüş, altın karşısında değerini tamamen sıfırlamıştır.⁴ Bugün (22 Eylül 2018) itibarıyla emtia piyasasında gümüşün gramı, 2,89 TL, altının gramı ise 242.58 TL'den işlem görmektedir.⁵ Buna

¹ Hz. Peygamber'in zekât mektupları için bkz. Ebu Davud, Zekat, 4; Tirmizi, Zekât, 4.

² Hasan Basri'den altının nisabının 40 miskal olduğu yolunda bir rivayet vardır. Tavus, Zührî ve Ata gibi tabiinden olan bazı fıkıh bilginlerine göre ise altının nisabında gümüş esas alınır ve 200 dirhem değerinde olan altına zekât düşer. Ancak her iki görüş de şaz olup fıkıh bilginlerinin ağırlıklı görüşü metinde zikrettiğimiz üzere 20 miskal görüşüdür. Görüşlerin gerekçesi için bkz. (El-Kardavi, 1973, ss. 246-252).

³ Ölçümde kullanılan habbelerin birimleri arasında bölgeden bölgeye farklılıklar olduğu için bir dinarın gram cinsinden ağırlığı hususunda klasik dönemde ve günümüzde bir takım görüş ayrılıkları mevcuttur. Ancak altın ve gümüşün nisaba ulaşması için kaç gram olması gerektiği hususu bu araştırmada bahs-i diğerdir. Bundan dolayı günümüzde daha yerleşik olan 85 gr. ölçüsü verilmekle yetinilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Özen, 1996, s. 245).

⁴ Tarih boyunca gümüşün yaşadığı değer kayıpları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Akyıldız, 2007, ss. 164-165; Tabakoğlu, 2007, ss. 27-28).

⁵ Değerler, 22 Eylül 2018 tarihine aittir.

göre 595 gram gümüşün piyasa değeri 1.719 TL iken 85 gram altının piyasa değeri 20.619 TL'dir.⁶ Bu, Hz. Peygamber döneminden bugüne değin gümüşün alım gücünü ciddi oranda yitirdiğini göstermektedir.

Diğer yandan asr-ı saadette ve sonraki yüzyıllarda madeni para sistemi hakim olup piyasada, altın ve gümüş paralar tedavül etmekte iken XIX. yüzyılın sonlarından itibaren madeni para sistemi tedrici olarak yerini kağıt para sistemine bırakmış, kağıt paranın tedavüle girdiği ilk dönemlerde devletler altın rezervine karşılık olarak para basarken zamanla bu da terk edilmiştir. Günümüzde altın ve gümüş, para piyasasında değil; emtia piyasasında işlem gören kıymetli birer madenden ibaret hale gelmiştir. Dolayısıyla herhangi bir ülkede özellikle altını nakde çevrilebilme imkânı varsa da altın ve gümüş, para vasfını yitirmiştir (Akyıldız, 2007, ss. 165–166). Piyasada para vasfıyla tedavül etmiyor olsa bile altının bir değer saklama aracı olmak açısından nisbî de olsa para vasfını koruduğu söylenebilirse bile gümüşün para olmaktan çıktığı tartışılmaz bir gerçektir.

Gümüşün alım gücünün düşmesi ve madeni para sisteminden kağıt para sistemine geçişle birlikte altın ve gümüşün para vasfını yitirmesi, altın ve gümüş nisabı ile ticari malların nisabını çağdaş fıkıh bilgileri arasında tartışılır hale getirmiş ve bu konuda Arap dünyası ve Türkiye'de pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu çerçevede ticaret malı ve paranın zekat nisabının güncellenmesine yönelik olarak Türkiye'de iki ilmi toplantı gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV) tarafından 02-03 Ekim 2004 tarihlerinde Mudanya'da düzenlenen "Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri" adlı sempozyumdur. Bu sempozyumda Ahmet Tabakoğlu, Yunus Vehbi Yavuz, Hamza Aktan ve Mehmet Erdoğan tarafından hazırlanan tebliğler sunulmuş ve katılımcılar tarafından müzakere edilmiştir. İkinci ilmi toplantı ise V. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon toplantısıdır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ev sahipliğinde 2-4 Haziran 2008 tarihinde Ankara'da düzenlenen toplantıda Mehmet Erdoğan, Mudanya'daki sempozyumun tebliğ ve müzakerelerinde dile getirilen görüşleri özetlemiş, ayrıca merhum Mehmet Erkal bir tebliğ sunmuştur. Tebliğ ve müzakereleri ile çok zengin bir içeriğe sahip olduğu için bu iki sempozyumun basılı kitapları çokça istifade ettiğimiz temel iki kaynak olup işbu makalede zekât nisap değerlerinin güncellenmesine dair görüşler gerekçeleriyle birlikte değerlendirilecektir.

Çağdaş literatürde nisap miktarlarına dair kanaatleri şu üç başlık altında toplamak mümkündür: a) muhafazakâr/gelenekçi yaklaşım, b) eklektik yaklaşım ve c) tarihselci/gayeci yaklaşım.

1. Muhafazakâr/Gelenekçi Yaklaşım

Bu yaklaşım sahiplerine göre nisap miktarları taabbüdidir. Bundan dolayı nisap miktarları aynen muhafaza edilmeli ve ekonomik değişimler dikkate alınmamalıdır. Altın ve gümüş nisabı, ilk dönemler itibarıyla birbirine eşit olarak belirlenmekle birlikte diğer nisap kalemlerinin her biri kendine özgü olup birbirine kıyas edilemez. Çünkü deve, koyun ve sığırdaki nisap aralıkları altın ve gümüşteki gibi sabit değil; değişkendir. Altın ve gümüş, nisabı aşınca ne miktarda olursa olsun % 2,5 nispetinde zekât verilmesi gerekirken koyunda nisap aralıkları 40, 121, 200, 400 olarak belirlenmiştir. Deve ve sığırdaki ise aralıklar koyundaki gibi büyük olmamakla birlikte onlarda da sabit aralıklar yoktur. Saime hayvanlarda nisaba malik olunmasına rağmen zekatın affedildiği aralıkların bulunması, mesela 5 devesi olan kişi zekât olarak bir koyun verirken 9 devesi olanın da bir koyun vermesi ve sayıları 10'u buluncaya kadar 5'i aşan develere zekât terettüp etmiyor olması hayvanlarda zekât nisabının paralar ve ticaret eşyasının zekatından farklı bir ilkeye göre belirlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla hayvan nisapları ölçü alınarak altın, gümüş ve ticaret eşyasının nisabının güncellenmesi imkân dahilinde gözükmemektedir.

Muhafazakâr yaklaşım kapsamında üç görüşe yer verilebilir:

İlk görüşe göre dirhem de dâhil olmak üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenen bütün nisaplar geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla 200 dirhem (595 gr.) gümüşe veya bu değerde paraya ya da ticaret malına sahip olan kişi zekât mükellefi sayılır. Akademisyenler arasında pek tercih edilmemekle birlikte bu görüş, fıkıh literatüründe geçen bilgileri hiçbir ayıklamaya tabi tutmayan ve bu literatürün bütünüyle

⁶ Makalenin ilk hali olan bildiri metnini hazırladığımız 01 Kasım 2016 tarihinde; yani yaklaşık iki yıl önce gümüşün gram fiyatı 1.79 TL iken altının gramı 127.93 TL idi. Yani iki yıl önce altın gümüşten 71 kat daha değerli iken bugün 84 kat daha değerli hale gelmiştir.

aktüel değerini koruduğunu ve aynıyla devam ettirilmesi gerektiğini savunan bazı çevrelerde varlığını hâlâ devam ettirmektedir (“Zekat malları ve hükümleri,” 2018).

İkinci görüşe göre paralar ve ticaret eşyasının nisabında altın esas alınmalı ve 20 dinar (yaklaşık 85 gr.) değerinde parası veya ticaret eşyası bulunan kişi zekât mükellefi sayılmalıdır. Bununla birlikte başka parası veya para ile değerlendirilebilecek ticaret malı bulunmayan ama “ağırlık olarak” (değer olarak değil!) 200 dirhem gümüşe sahip olan kişi, gümüş için tespit edilmiş bulunan nisaba ağırlık olarak sahip bulunduğu için “zengin” kabul edilmeli ve dolayısıyla bunun zekâtını vermelidir. Bir yandan nas ile belirlenen hükmün hiçbir değişikliğe tabi tutulmaksızın uygulanmasını amaçlayan, diğer yandan gümüşün altın karşısındaki aşırı değer kaybını da gözardı etmeyen bu görüş, KURAV sempozyumunda Uzunpostalcı (2007, ss. 112–120) tarafından savunulmuştur. Ancak sırf naslarda gümüşün zekat nisabı 200 dirhem (595 gr.) olarak beyan edildi diye 1700 TL değerinde gümüşe sahip olan kişinin zengin sayılması gerektiğini söylemek, hükümlerde gayeyi dikkate almayan literalist bir yaklaşımdır.

Üçüncü görüşe göre ise paralar ve ticaret mallarının nisabında altın esas alınmalıdır; çünkü günümüzde altına göre gümüşün değerinde önemli ölçüde düşüş olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaklaşık 1/10 olan değer farkı, bugün itibarıyla 1/84’e kadar gerilemiştir. Bu yüzden gümüş nisabını ölçü almak makul olmaktan çıkmıştır. Fakihler, altın veya gümüş nisaplarının hangisi “yoksulun lehine” ise onun esas alınmasının daha uygun olduğunu belirtmişler ise de günümüzde gerçekte yoksul sayılabilecek gümüş nisabına malik kişileri zekât, fitre veya kurban yükümlüsü saymak yoksul kesimin lehine değil; aleyhine bir uygulama olur. Bu yüzden günümüzde altın nisabının ölçü alınması hakkaniyete daha uygun düşer (Döndüren, 2007, s. 36). Muhammed Ebu Zehra, Abdülvehhab Hallaf, Abdurrahman Hasan, Kardavî, Hayrettin Karaman ve Hamdi Döndüren gibi fıkıh bilginleri bu görüştedir (El-Kardavi, 2004, s. 153; Paçacı, 2015, s. 114). Diyanet İşleri Başkanlığı da paranın nisabının 80,18 gram altının değeri olduğu yönünde görüş belirtmiştir (Paçacı, 2015, p. 114).

2. Tecdidci Yaklaşım

Tecdidçi yaklaşım adını verdiğimiz bu yaklaşımın savunucuları, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) belirlediği nisapların taabbüdî değil, muallel olduğu ve nisaplar arasında görece bir eşitlik ve denklik bulunduğu varsayımından hareket etmektedir. Onlara göre günümüzde altın ve gümüşün alım gücü geçmişe nispetle çok düştüğü için gümüş ve altın için belirlenmiş olan nisap ile ne 40 koyun, ne de 5 deve satın almak mümkündür. Bugün 595 gram ağırlığındaki gümüş ile sadece bir ve iki koyun alınabilirken 85 gram altın ile 15-16 koyun alınabilmektedir. Bu olgu, Hz. Peygamber döneminde nisaplar arasında mevcut olan görece denkliğin altın ve gümüş aleyhine bozulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ticaret eşyası ve paraların nisabında gümüş ve altının ölçü alınması isabetli değildir. Şu halde hâlâ değerini koruyan diğer nisap kalemleri esas alınarak ticaret eşyası ve paraların nisabı yeniden belirlenmelidir. Ancak genel olarak diğer nisap kalemlerini esas alma hususunda ittifak eden tecdidçi yaklaşım sahipleri, nisabı güncellemek için farklı kıstaslar belirlemiş olup bu kapsamda başlıca üç görüş olduğu söylenebilir.

2.1. Koyun veya Deve Nisabının Esas Alınması

Deve ve koyunun ortalama bir değere sahip olduğu bir ülkede 40 koyun veya 5 devenin piyasa değerinin yarısı ölçüt alınabilir. Yusuf el-Kardavi tarafından ileri sürülen bu görüş esasen varsayım dayalı bir tercihtir. Çünkü Kardavî’nin, *Fıkhu’z-zekât* adlı doktora tezindeki esas tercihi –yukarıda da ifade ettiğimiz üzere– ticaret malları ve paralar için altının esas alınması yolundadır. Çünkü bazı fıkıh bilginleri fakirin yararını gözetererek zekât mükellefiyetinde gümüşün esas alınması gerektiğini söylemişse de gümüş çok büyük değer kaybetmiştir, altın ise gümüşe nispetle piyasadaki değerini korumaktadır. Dolayısıyla gümüş nisabının esas alınması gerektiği görüşü mal sahiplerini sıkıntıya sokar. Bundan dolayı Kardavî’ye göre günümüzde altın nisabının esas alınması tercihe daha şayandır.

Görüşünü altın lehine ortaya koyduktan sonra Kardavî, “Peki, zekât nisabı için sabit bir ölçütün tespit edilmesi mümkün müdür?” diye bir başlık açarak altının da bir gün gümüş gibi değerini tamamen yitirmesi veya aşırı değerlenmesi halinde başka nisaplardan hareketle sabit bir nisap belirlemenin mümkün olup olmadığını sormuş ve bu soruya olumlu cevap vererek nisap kalemlerinin denliğini uzunca irdeledikten sonra toprak mahsulleri ile sığır nisabının ticaret malları ve paralar için esas alınmayacağını; buna karşın deve ve koyunun ortalama bir değere sahip olduğu bir ülkede 40 koyun veya 5 devenin piyasa değerinin yarısının ölçüt alınabileceğini savunmuştur. Çünkü Hz. Peygamber’in

(s.a.v.) zekât mektuplarında mevcut olan bazı verilere göre o dönemde kırk koyunun piyasa değeri yaklaşık olarak 400 dirheme tekabül etmektedir. O dönemde gümüş nisabı 200 dirhem olduğuna göre dirhem ve dinar nisabı o gün şartlarında koyun ve deve nisabının yaklaşık yarısı tutarındadır (El-Kardavi, 1973, ss. 263–269).

2.2. Nisap Mallarının Ortalamasının Esas Alınması

Bu görüşe göre para ister altın, ister gümüş, ister kağıt ve madeni türden olsun ağırlığına göre değil; piyasadaki değerine göre hesap edilerek nisabı belirlenmelidir. Dinar ve dirhemlerin nisabı belirlenirken Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki satın alma güçleri tespit edildikten sonra çağdaş parasal değeri ortaya konmalı ve bu da tek bir rakamla ifade edilmelidir. Bunun için Hz. Peygamber dönemindeki nisap mallarının ortalaması alınmak suretiyle standart bir ölçü belirlenebilir. Bu görüş, KURAV sempozyumunda bir bildiri sunan Yunus Vehbi Yavuz (2007, s. 84) tarafından savunulmuştur.

Hayrettin Karaman'a göre ise paranın ve ticarî eşyanın nisabını tesbit ederken normal şartlarda altın esas alınmalı, ancak iktisadî bakımdan normal sayılmayan durumlarla karşılaşılması halinde ortalama yoluna gidilmelidir. Bir başka yol ise 3-4 kişilik bir ailenin asgarî geçim endeksinin nisab olarak değerlendirilmesidir (Karaman, 2018). Bu ifadesiyle Karaman bir yandan geleneksel yaklaşımın sürdürülmesinden yana olduğunu ortaya koyarken, Kardavî gibi, altının da değerini yitirmesi veya aşırı değerlenmesi gibi olağanüstü durumları dikkate alarak ortalamanın esas alınabileceği görüşünü ileri sürmüştür, bununla birlikte açlık ve yoksulluk endeksi gibi çağdaş ölçütlerden yararlanılabileceği görüşüne de göz kırpmıştır. Bu itibarla Karaman'ı ilk tercihi bakımından gelenekselci yaklaşıma; ikinci tercihi bakımından tecdidçi yaklaşıma ve üçüncü tercihi bakımından ise gayeci/tarihselci yaklaşıma dahil etmek mümkündür.

2.3. Fitrenin Esas Alınması

Bu görüş sahiplerine göre zekât ve fitre bir ibadettir ve esasen taabbüdidir. Zekât nisabına ölçü alınan maddeler ise taabbüdi değildir. Dolayısıyla nisaplarda yeni düzenleme yapılması pekâlâ mümkündür. Bunun için nisab-ı istiğnayı tespitinde nisap olarak belirlenen malların ortalaması esas alınabilir (Beşer, 2007, s. 50). Ramazan bayramında fakire ödenmesi gereken fitre miktarının fakirin bir günlük ihtiyacına denk düştüğü varsayımına dayanan bu görüş Faruk Beşer'e ait olup ona göre birer sa' buğday, arpa, hurma ve üzümün piyasa değerinin ortalaması miladi takvime göre 365 veya hicri takvime göre 355 ile çarpılmak suretiyle zekât nisabının belirlenmesi yoluna gidilebilir (Beşer, 2007, s. 126). Beşer'in teklifine göre ticaret eşyası ve paraların nisabı günümüz şartlarında yaklaşık olarak 15.000 TL gibi bir rakama ulaşmakla birlikte "nisab-ı gınâ"nın aranması gereken zekât nisabını belirlemede niçin fitre yükümlülüğü için aranan "nisab-ı istiğna"nın;⁷ hatta fitre miktarının esas alındığı ve bunun hangi gerekçe ile hicri veya miladi yılın günleri ile çarpıldığı hususu izaha muhtaçtır.

Bu yaklaşım kapsamında zikredilen her üç görüşün savunucuları, ayrı yollar izleseler de altın ve gümüşün, artık mevcut piyasa değeri ile asgari zenginlik ölçütü sayılmayacağı ve altın ile gümüşün asr-ı saadetteki alım gücünün tespit edilmesi gerektiği hususlarında hemfikirdir. Geleneksel yaklaşımın savunucusu olan fıkıh bilginleri, teşri döneminde zekata tabi malların nisaplarının oransal olarak birbirinden farklı olduğu ve hatta kendi içerisinde de eşitlik taşımadığı tespitinden hareketle bu görüşü "şari tarafından belirlenen nisapları değiştirme girişimi" olarak telakki etmektedirler (Kacı, 2015, ss. 59–83). Ancak kanaatimizce bu telakkileri isabetli değildir. Şöyle ki nisapların eşitliğini/denkliğini savunanların -tespit edebildiğimiz kadarıyla- deve, sığır ve koyun nisaplarında herhangi bir değişiklik yapılmasına dair herhangi bir teklif ve çabaları yoktur. Her üç görüşün de varmak istediği amaç, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde 200 dirhem ile 20 dinarın alım gücünün ne kadar olduğunu tespit etmeye çalışmaktan ibaret olup deve, koyun vs. malların Hz. Peygamber dönemindeki piyasa değerlerinin tespit edilmesi suretiyle günümüzde ticaret malları ve paralar için o dönemin hayat standartlarına yakın bir belirleme yapılabileceğini

⁷ Nisab-ı gınâ, zekât yükümlülüğü için aranan zenginliktir; nisab-ı istiğna ise kurban ve sadaka-i fitr yükümlülüğü için aranan zenginliktir. Her iki zenginlik için belirlenen nisap nicelik bakımından aynı ise de nisab-ı istiğnada malın nami; yani artıcı olması şartı yoktur. Elinde nisap miktarı mal bulunan kişi, malın artıcı olup olmadığına ve üzerinden bir yıl geçip geçmediğine bakılmaksızın kurban kesmekle ve sadaka-i fitr vermekle yükümlü olur. Ayrıca bu kişi, zekât da alamaz. Zekat yükümlülüğünde aranan nisab-ı gınanın sübutu için ise malın hakikî veya hükmi olarak artıcı olması ve üzerinden bir yıl geçmesi gerekir.

düşünmektedirler. Bu amaç, takdire değer ve –başarılabilir- kabul edilebilir olmakla beraber birkaç kalem malın değer tespiti ile o dönemde paranın alım gücünü tespit etmek pek mümkün olmasa gerektir. O dönemden bize ulaşan veriler, nisap mektuplarında zikri geçen “alınması gereken yaşta bir deve bulunmaması halinde bir yaş küçük veya büyüğünün 20 dirhem veya iki koyun eksik veya fazlasıyla alınması” talimatı,⁸ Hz. Peygamber’in kendisine 1 dinar vererek koyun almaya gönderdiği şahsın pazarda bu paraya iki koyun alıp birini 1 dinara satması ve Hz. Peygamber’e bir koyun ve 1 dinar ile birlikte geri dönmesi⁹ ve bir de Hz. Peygamber’in Hz. Cabir’den devesini 1 ukiyyeye (40 dirhem) satın alması¹⁰ gibi birkaç münferit alıp satım olayından ibarettir. Zekat mektuplarındaki 20 dirhem, 2 koyun denkliği ise olsa olsa mektupların yazıldığı sırada Medine’de ortalama bir koyunun 10 dirhem ettiğini ifade eder. Unutulmamalıdır ki koyun, deve ve sığır gibi hayvanlar, kıymeli mallar olup türüne, yaşına, kilosuna göre aynı şehirde ve aynı pazarda bile fiyat aralıkları çok değişkendir. Dolayısıyla bu ve benzer yollarla altın ve gümüşün Hz. Peygamber dönemindeki alım gücünü tespit etmek kanaatimizce pek imkân dahilinde görünmemektedir.

3. Gayeci/Tarihselci Yaklaşım

Gayeci/Tarihselci yaklaşım sahiplerine göre Hz. Peygamber’in (s.a.v.) belirlediği nisap miktarları tarım toplumu için bir anlam ifade etmekle birlikte sanayi devrimi sonrasında zenginlik ölçütleri ve çağdaş insanın ihtiyaçları geçmiş dönemlere nispetle büyük bir değişikliğe uğramıştır. Dolayısıyla tarım toplumu için belirlenmiş olan zenginlik ölçütlerinin aynen devam ettirilmesi isabetli olmayıp bunun yerine zekat nisabının/nisaplarının belirlenmesi için günümüzün zenginlik/yoksulluk ölçütleri esas alınmalıdır. Deve, koyun ve sığır varlığıyla ve buğday, arpa gibi ürün miktarı ile şehirli bir kişinin asgari zenginlik sınırını aşmış olmadığı tespit edilemez.

Bu yaklaşım sahiplerinden bir kısmı, havelan-i havl ve havaic-i asliye gibi hususlarda klasik fıkıh anlayışını aynen devam ettirip yalnızca nisap miktarının tespitinde farklı bir usul önerirken diğer bir kısmı ise havelan-i havl (yıllanma) gibi şartların da günümüz şartları için gündemden düşmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım ile tecdidçi yaklaşım, 200 dirhem gümüş ile 20 miskal altının halihazırda veya ciddi bir değer kaybına uğramaları durumunda zekât mükellefiyetini gerektiren bir zenginlik ölçütü sayılmayacağı hususunda hemfikirdir. Ayrıldıkları nokta ise tecdidçi yaklaşım sahiplerinin her şeye rağmen altın ve gümüş yerine konacak zenginlik ölçütünün kriterlerini naslarda ve dolayısıyla geçmişte ararken gayeci yaklaşım sahiplerinin, geçmişteki zenginlik ölçütlerinin bugün için işlevini büsbütün yitirdiği, dolayısıyla çağdaş toplum için yeni bir zenginlik kriterinin belirlenmesi gerektiği hususudur.

Zekât nisapları hakkında düzenlenen ilmî toplantılarda sunulan tebliğ ve müzakerelerden ve konuya ilişkin kaleme alınan makalelerden Mehmet Erdoğan, Hamza Aktan, Ferhat Koca, Mustafa Yıldırım, İbrahim Paçacı ve İzzet Sargın gibi akademisyenlerin -vardıkları sonuçlar arasında kısmî farklılıklar bulunmakla birlikte- tarihselci/gayeci değerlendirmede birleştikleri ve nisap miktarının tespitinde koyun deve gibi mal varlıkları yerine çağdaş kriterlerden yararlanılması gerektiği hususunda birleştikleri görülmüş ve bu kapsamda zikredilebilecek dört görüş tespit edilmiştir.

3.1. Asgari Ücreti Esas Alan Görüş

Zekat nisabının tespitinde bir yıllık asgari geçimliliğin/asgari ücretin esas alınabileceği görüşü İbrahim Paçacı tarafından savunulmuş olup özetle şu şekilde izah edilebilir: Gümüş, altın, koyun ve bunların ortalamasının esas alınması suretiyle tespit edilen nisap miktarı, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) belirlediği nisaba tam olarak tekabül etmez. Çünkü nisap malları arasındaki denklik ve denge bozulmuş; değerleri sosyal ve ekonomik şartlar doğrultusunda değişmiştir. Dolayısıyla belirlenen nisaplardan birini veya ortalamasını esas almak yerine, o gün ifade ettiği anlamın; başka bir ifadeyle fonksiyonunun tespit edilmesi daha doğru bir yaklaşımdır. Fıkıh kaynaklarına da yansıyan ilk dönem uygulamalarına bakıldığında, Hz. Peygamber tarafından belirlenen nisapların, kişinin ve ailesinin bir yıllık geçimliliği olduğu görülür. Nitekim Hz. Peygamber tarafından tarım mahsulleri için belirlenen nisap, fidye ve keffâret için belirlenen miktar ile kıyaslandığında, bunun asgari geçimlilik olduğu ortaya çıkmaktadır. Toprak mahsullerinin zekâtında nisap, beş vesk olarak belirlenmiştir; çünkü bu miktar en küçük ailenin

⁸ Buhârî, Zekât, 37.

⁹ İbn Mâce, Sünen, Sadakât, 7.

¹⁰ Buhârî, İstikrâz, 18.

bir senelik azığıdır. En küçük aile ise eşlerden ve onlarla birlikte çocuk veya hizmetçi olmak üzere üç kişiden oluşur. İnsanın günlük azığı genel olarak bir rıtl veya bir müdd buğday ve benzeridir. Aile fertlerinden her biri her gün bu kadar buğday yerse nisap onlara bir sene yeter ve bir miktar da diğer ihtiyaçları için kalır. Buna göre nisap, en küçük ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayan mal varlığıdır. Başka bir ifadeyle temel ihtiyaçlarını karşılayıp muhtaç olmayan kimse zekâtla mükelleftir. Sonuç olarak nisap, mükellefin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimliğinden ibarettir. Bundan fazla mala sahip olan kişi zekâtla yükümlüdür (Paçacı, 2015, ss. 65–71).

Şah Veliyyullah'ın o gün şartlarında belirlenen nisap miktarları ile küçük bir ailenin bir yıl geçinebileceğine dair görüşünden (Dehlevi, 1992, c. 2, s. 110) hareket eden Paçacı, günümüzde asgari geçimliliğin asgari ücret esas alınarak tespit edilebileceğini ifade ederek devamla şöyle demektedir: “Asgari ücret işçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatı üzerinde asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücrettir. Kişi eğer havaic-i asliyesinden sonra (12 x asgari ücret) miktarı para ve ticaret eşyasına sahipse zekât mükellefi olur.” (2007, ss. 121–123)

Paçacı'nın hareket noktası ve izlediği yol makul ve kabul edilebilir olmakla birlikte vardığı sonuç, yani asgari ücretin esas alınması görüşü tenkide açıktır; çünkü asgari ücret, -merhum Sebahattin Zaim'in de isabetle kaydettiği gibi- (2007, s. 123) havaic-i asliyenin karşılığı değil; işçi sendikaları ile hükümet arasındaki pazarlık sonucunda hükümetin ve işverenlerin razı edildiği rakamdır. Dolayısıyla asgari ücretin sahici bir zenginlik ölçütü olarak kabul edilmesi isabetli değildir.

Diğer yandan hangi mal türünden olursa olsun Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde belirlenen nisapların asgari üç kişilik çekirdek ailenin bir yıllık geçimini karşılıyor olduğu iddiası da iki açıdan eleştiriye açıktır. Birincisi; tarım toplumunda çekirdek aile diye bir mefhum olmayıp büyük aileler vardır. Dolayısıyla tarihte karı-koca ve tek çocuktan müteşekkil bir aile tasavvuru oldukça güçtür. Ayrıca bu iddianın doğru kabul edilmesi halinde şu soru akla gelmektedir: Şayet nisaplar, üç kişilik ailenin bir yıllık geçimliliği hesap edilerek belirlenmişse sözgelimi üç-dört çocuğun ve ayrıca dede ve ninenin de bulunduğu, üye sayısı dördü aşan aileler için de asgari ücret esas alınarak belirlenen bu nisap, asgari geçimlik sayılabilir mi? Şayet sayılmazsa kalabalık aileler için nisap hangi kritere göre belirlenecektir?

Son olarak ileri sürülen bu çözüm, nihayetinde altın nisabının esas alınması görüşünden çok da farklı bir zenginlik ölçütü getirmemektedir. Çünkü son yıllardaki iyileştirmelerle birlikte yıllık asgari ücret tutarı, 19.216 TL gibi bir tutara denk gelirken altın nisabı da 20.619 TL'ye tekabül etmektedir. Dolayısıyla asgari ücret görüşü esas alınarak Hz. Peygamber tarafından belirlenen nisaplar geçersiz kılınmak yerine altın nisap kriteri kabul edilerek korunması kanaatimizce daha uygundur.

3.2. Gelir Dağılımını Esas Alan Görüş

Ticaret malları ve paraların nisabı için gelir dağılımının esas alınması teklifi Ahmet Tabakoğlu'na aittir. Ona göre “on dört yüzyıl içinde gümüş arzının nisbî fazlalığı artmıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki satınalma gücü itibarıyla 1/10 altın/gümüş oranı XIX. yüzyıl sonlarında 1/16, günümüzde ise 1/63 [bugün itibarıyla 1/84] civarına yükselmiştir. Yine ilk dönemlerdeki mütevazı tüketim tarzı günümüzde çok farklılaşmış, zorunlu ihtiyaçlar büyük değişikliklere uğramıştır. Dahası modern kapitalizm gelir dağılımını bozmuştur ve bozmaya da devam etmektedir. Altın ve gümüş oranlarındaki değişme ile birlikte tüketim standartlarındaki değişme ve gelir dağılımındaki bozulma nisabın tekrar ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Madeni para sistemi artık söz konusu olmadığından ve para bilgisayar parası sürecinde her gün biraz daha fiktifleştiğinden nisabı para bazından gelir dağılımı bazına oturtmak gerekebilir. Burada da yerel satın alma gücü farklılıklarıyla gelir dağılımındaki farklılıklar dikkate alınmalıdır. Gıda, konut, ulaşım, eğitim, sağlık harcamalarından oluşan asli ihtiyaçlar daha çok bireyseldir. Bunun üzerinde oluşan nisap ise gelir dağılımı dikkate alınarak objektif olarak tespit edilebilir.” (Orman, 2007, s. 29)

Tabakoğlu'nun gelir dağılımı teklifini destekleyen Hamza Aktan'a göre de zekât nisapları konusunda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmiş olma vakası gözden kaçırılmamalıdır. Tarım toplumunda kabul edilen miktar, bugün sanayi toplumunda çok sembolik bir ekonomik değer olarak görülmektedir. Dolayısıyla sanayi toplumunun gerçeklerine dönmek ve gelir dağılımı teklifi üzerine yoğunlaşmak gerekir. Ayrıca sanayi toplumunda malın üzerinden bir sene geçmesi (havelan-ı havl) gibi bir şey de söz

konusu edilemez; çünkü şirketlerde bilançolar hep denk tutulur. Bununla birlikte trilyonluk bir servet döner ve daimi olarak üretim yapılıır (Aktan, 2007, ss. 51–52).

3.3. Günümüz Hayat Standartlarını Esas Alan Görüş

Mehmet Erdoğan, Ferhat Koca ve İzzet Sargın gibi akademisyenlerce savunulan bu görüşe göre günümüzde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belirlediği nisap mal ve miktarlarının bizzat kendilerinden ziyade onun bu mal ve miktarları belirlerken gözettiği sosyal ve iktisadi amaçlar ve toplumdaki refah seviyesi, fakirlik seviyesi gibi dengelerden hareketle bir ölçüt bulma arayışına girmek daha isabetlidir. Bunun için de yaşadığımız asgari geçim şartları, hayat standartları ve refah düzeyini belirleyen çeşitli araştırma ve istatistiklerden yararlanılabilir (Koca, 2007, s. 109; Sargın, 2014, s. 164). Günümüzde ücret politikalarının tespitine medar olabilmesi için aylık olarak hazırlanmakta olan iki endeks vardır. Bunlardan biri açlık, diğeri de yoksulluk sınırı endeksidir. İnsani ihtiyaçlarını belirlenmiş olan en alt sınırlar üzerinde karşılayabilen ve bunun yanında artı bir değeri elinde bulunduran kişiler, açlık sınırı altında kalan ve gerekli besin harcamalarını dahi karşılayamayan insanların elinden tutmalı, kendisinde bulunan fazlalıktan onlara bir mal aktarımında bulunmalıdır. Hz. Peygamber dönemine ve o günkü refah düzeyine baktığımızda belirlenen bu miktarların en küçük bir ailenin bir sene boyunca temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olduğu görülür. Ayrıca bir devenin en az sekiz koyuna denk tutulduğunu, beş dirheme bir koyunun alınabildiğini dikkate aldığımızda belirlenen nisap miktarları arasında da yuvarlak bir eşitliğin olduğu görülür. Nisap olarak belirlenen malların, o günkü toplumun geçimine medar olan ve ekonomik değer taşıyan mallar olduğu da dikkatlerden uzak tutulmamalıdır (Erdoğan, 2007, s. 153). Artık ülkelerin zenginliği veya yoksulluğu o ülkede kişi başına düşen milli gelir ile ölçülmektedir. Hal böyle olunca esas itibarıyla göreceli olduğunu kabul ettiğimiz zenginliğin artık günümüzde vaktiyle belirlenmiş nisap denilen kalemler üzerinden değil; ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden, hayat standartlarından yararlanılarak belirlenmesi gereği vardır. Bu da kısaca şöyle ifade edilebilir: Her ülkede kişi başına düşen ortalama milli gelir esas alınır. Pratik bir çözüm olarak ülke ekonomisini izleyen aylık endekslerden yararlanılır. Bu endekslerden biri yoksulluk sınırını, diğeri açlık sınırını belirlemeyi amaçlar. Açlık sınırı ile yoksulluk sınırı arasında kalanlar kendi yağı ile kavrulabilen orta tabakayı oluşturur, bunlar zekât ile yükümlü olmazlar, sadece fitir sadakası verirler ve kurban keserler. Bunlar zekât da kabul edemezler. Açlık sınırının altında hayat sürenler ise fakir sayılır ve bunlar zekât ve fitrenin sarf edileceği esaslı grubu oluştururlar (Erdoğan, 2007, s. 153).

Erdoğan ile Koca'nın görüşleri arasındaki farklılık ise yılanma şartının aranıp aranmayacağı noktasındadır. Koca'ya göre toplam yıllık geliri yıllık yoksulluk sınırının üzerinde olan kimselerin ayrıca toplam bir yıllık yoksulluk sınırının üzerinde birikmiş aynı veya nakdi mal varlığı bulunması ve bunun da üzerinden bir yıl geçmesi halinde o kişi zengin sayılmalı ve söz konusu birikimleri üzerinden herhangi bir mal ayrımı yapılmadan yüzde iki buçuk oranında zekât vermeleri esas olmalıdır (2007, s. 109). Erdoğan'a göre ise zekât yükümlüsünün zekât borçlusu olabilmesi için nisap üzerinden bir yıl geçmiş olması şartı, nisap kalemleri gibi, o günkü tarım ve hayvancılığa dayalı hayat tarzı ile ilgili bir şarttır. Sanayi devrimine değin hayat durağan bir seyir izlediği için önemli bir işleve sahip olan bu şart da nisap gibi sanayi devrimi ile birlikte anlamını yitirmiştir. Çünkü sanayi devrimi akabinde çok hızlı bir değişim sürecine girilmiş ve artık refah düzeyinin nisap olarak esas alınan belirli kalemlerle belirtilmesinin imkân ve anlamı kalmamıştır (Erdoğan, 2007, s. 153; Koca, 2007, s. 109). Elde edilen gelirin istikrarının tespit edilebilmesi için bir yıl beklenmesi halinde ihtiyaçlar çok çeşitli olduğu ve tüketim ekonomisi sürekli yeni ihtiyaçlar doğurduğu için geriye hiçbir gelir kalmamakta ve aileler gelir ve giderlerini bir şekilde denk getirmektedir. Bundan ise fakir zarar görmektedir. Bu itibarla bir yıl bekleme şartı dikkate alınmamalı ve sözgelimi maaşı, yoksulluk sınırı üzerinde olan bir kimse her ay, maaşının % 2,5'ünü zekat olarak ayırmalıdır.

Bu görüş, bir örnekle şu şekilde somutlaştırılabilir. Diyelim ki Ağustos 2018 itibarıyla dört kişilik bir aile için açlık sınırı bir sendika tarafından 1812 TL; yoksulluk sınırı ise 5904 TL olarak açıklanmış olsun. Koca ve Erdoğan'a göre açlık sınırı 1812 TL'nin altında bir aylık gelire sahip olan kişi, zekat alacaklısı; yoksulluk sınırının üzerinde; yani 5904 TL ve üzerinde aylık geliri olan bir kimse ise zekat yükümlüsüdür. İki sınır arasında aylık geliri olan bir kimse ise ne zekat yükümlüsü, ne de zekat alacaklısıdır. Kanaatimizce yoksulluk sınırı üzerinde bir gelire sahip olan kişinin zekat yükümlüsü olduğu hususunda herhangi bir kuşku olmamakla birlikte açlık ve yoksulluk sınırı arasında kalan; mesela aylık

2000 TL geliri olan bir kimsenin zekat alamayacağı, bununla birlikte fitre vermek ve kurban kesmekle yükümlü olacağı hususu eleştiriye açıktır. Çünkü günümüz şartlarında kurban kesmek zekat vermekten çok daha ağır bir yükümlülüktür. Diğer yandan 2000 TL gibi bir para ile köyde oturan bir kimse rahatlıkla yaşayabilirken şehirde ve özellikle de İstanbul gibi büyükşehirlerde yaşayan bir kimsenin - Erdoğan'ın ifadesiyle- kendi yağıyla kavrulması pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca işçi sendikalarının zikrettiği rakamlar, genellikle dört kişilik bir aile için geçerlidir, kalabalık aileler için geçerli değildir. Dolayısıyla sendikaların açıkladıkları rakamların mutlak bir açlık ve yoksulluk sınırı olarak kabul edilmesi mümkün olmayıp aile üyelerinin sayısına göre değişken rakamların tespit edilmesi gerekir. Son olarak sendikaların açıkladıkları bu rakamlar, hükümet ve işverenlerle pazarlık etmek amacıyla belli oranda şişirilmiş rakamlar olup gerçek açlık ve yoksulluk sınırının tespitinde tartışmaya açık rakamlardır. Bununla birlikte TÜİK verileri yardımıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca oluşturulmuş bir kurulun belli periyodlarla ciddi ve güvenilir bir araştırma yapması ve açlık ve yoksulluk sınırının daha objektif ve tartışmaya mahal vermeyecek bir şekilde belirlenmesi durumunda yoksulluk sınırının altına bağlanan hükümler açısından değil; ama yoksulluk sınırının üstünde bir gelire sahip olan kişinin zekat yükümlüsü olması itibarıyla bu görüş dikkate alınmaya değerdir.

3.4. Nisap Şartı Aramayan Görüş

Mustafa Yıldırım tarafından savunulan bu görüşe göre kişi, hiçbir alt limit gözetmeden (geliri günlük, aylık, mevsimlik, yıllık ne olursa olsun) gelirinin asgari % 2,5'luk miktarını düzenli olarak ihtiyaç sahiplerine vermelidir. Burs alan öğrenci ve zekât alan ihtiyaç sahibi de buna dahildir. Yıldırım (2007, s. 159), görüşünü şöyle temellendirmektedir:

“Bugün için en azından Türkiye’de zekâtın devlet eliyle toplanması söz konusu değildir. Dolayısıyla vergiye esas olacak nitelikte bir nisap tespitinin hukuki bir aciliyeti yoktur. Hanefiler zekâta ibadet yönünün, Şafililer ise mali yönünün ağırlıklı olduğunu vurgularlar. İbadette bireysel yön, mali sorumlulukta kamusal yön önem teşkil eder. O halde çok önemli fonksiyonları olan zekâtın ibadet yönü gündeme alınmalıdır. Zekât konusundaki şartlardan birisi de nisaptır. Ancak tamamen ruhi bir tatmin ve yardım etme hazzı yaşatan bu bireysel ibadet için nisabın çok yüksek tutulması ve üstelik üzerinden bir yıl geçmesi şartının konması Allah’la olan ilişkimizi devletle olan ilişkiye dönüştürür, yani bir kısım hile yolları aranır ve dinimizin çok önem verdiği infak yollarını daraltır. Oysa, Allah ile aşkın ilişki yerine içkin bir ilişki kursak ve bu konuda nisap koymasak, Kur’an’daki infakla ilgili ayetleri tatavvu olarak algılamak yerine emir telakki etmek Kur’an’ın paylaşım ruhuna daha uygun olur.”

Nisap şartı ve yıllanma şartı aramayarak burs alan öğrenci de dahil olmak üzere herkesi zekat yükümlüsü sayan bu görüş, zekat yükümlülüğünde bir yandan zengin veya fakir herkesi fitre yükümlüsü sayan mezhep görüşlerini zekât için de ölçü almakta, diğer yandan ise zekat toplama ve dağıtımını ile ilgili kurumsal bir yapının bulunmaması sebebiyle fiili olarak müslümanların Mekke dönemini yaşadığını savunarak Mekke dönemindeki zekât uygulamasının esas alınmasını önermekte, tabir yerinde ise zekat ile sadaka ve infakı özdeşleştirmektedir. Ancak zekat alanı bile zekât yükümlüsü sayan, Eflatun ve Farabi’nin devlet ütopyasını anımsatan bu görüş, romantik olmasının yanında gerçeklikten de uzaktır. Çünkü zekat, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) de buyurduğu üzere cimriden mal çıkmasını sağlayan bir araç olup cimri veya cömert bütün zenginlere ait olan asgari bir yükümlülüktür. İdeal bir müslümanın sadece farz namazları kılmakla ve farz oruçları tutmakla yetinmeyeceği gibi, gönlü zengin olan hali vakti yerinde bir müslümanın da zekât ile yetinmeyip fakir fukaraya yardım etmek için her türlü yolu arayacağı açıktır. Dolayısıyla ideal olanın toplumun bütün kesimlerine teşmil edilmesini salık veren bu görüş, kanaatimizce gerçekçilikten uzak olup isabetli değildir.

4. Değerlendirme

Öncelikle ifade etmeliyiz ki nisap miktarlarından ve diğer bütün detaylardan daha öncelikli olan husus, zekât ibadeti konusunda toplumda bir bilinç oluşturmak ve temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilen toplum kesiminin kıt kanaat geçinen kesimlere kârınca kararınca malî yardım yapmasını sağlayabilmektir. Müslümanlara paylaşma duygusunun kazandırılmaması ve neme lazımcılığın yaygınlık kazanması halinde her hangi nisap esas alınır alınsın belirlenecek nisabın hiçbir anlam ve önemi yoktur.

Diğer yandan fikhî konular, doğası gereği ihtilafa konudur. Tartışma konusu olan nisap da buna dâhildir. Dolayısıyla herkesin üzerinde uzlaşabileceği tek bir nisap tespiti için uğraş vermek takdire değer bir çabadır; ama zorunlu değildir. Önemli olan, insanların benimsedikleri ve vicdanen kendilerini rahat hissettikleri herhangi bir nisabı esas alarak zekât vermeyi toplumsal ve dinî bir ödev olarak görmelerini sağlayabilmektir.

Günümüzde her ne kadar zekât nisaplarının taabbüdü değil; ictihadî olduğuna ve tabiatıyla mevcut nisapları Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemi hayat standartları doğrultusunda güncelleştirmenin veya günümüz hayat standartlarının gerektirdiği yeni nisaplar belirlemenin mümkün olduğuna dair görüşler varsa da toplumun genelinde namaz gibi, zekâtın da kuralları sabit ve değişmez bir ibadet olduğu algısı hakimdir. Bu mevcut algı değişmediği sürece tebliğde özet olarak sunduğumuz ve her birinin zihni bir emek mahsulü olduğuna inandığımız yeni tekliflerin, toplumda makes bulması ve yaygınlık kazanması yakın vadede pek mümkün gözükmemektedir. Ticaret mallarında gümüş nisabının değil; altın nisabının esas alınması görüşünün dahi mazisi çok gerilere gitmezken, “gelir dağılımı”, asrı saadet hayat standartları”, “günümüz hayat standartları” ve “açlık ve yoksulluk endeksleri gibi kıstasların esas alınması yolundaki teklifler, günümüz toplumu için gerçekçilikten uzaktır.

Toplumun muhafazakâr yapısı ve buna bağlı olarak zekât nisaplarının değiştirilemeyeceği algısı dikkate alındığında serdettiğimiz görüşler içinde, mevcut yapıyı özgün haline en yakın biçimde devam ettirdiği için uygulanabilirliği en yüksek olan görüş, zekât yükümlülüğü için altın nisabını esas alan görüştür. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve dört halife döneminde belirlenen ve tarih boyunca kesintisiz bir şekilde uygulanagelen nisaplara imkân ölçüsünde dokunmamalı ve fakat **havaic-i asliye** kavramı, günümüz hayat standartları dikkate alınarak yeniden ele alınıp kapsamı genişletilmelidir (Karaman, 2010). Çünkü insan sadece yemek yiyen ve bulduğu yere kıvrılıp uyuyuveren biyolojik bir varlıktan ibaret değildir. Dengeli ve yeterli beslenme, güvenlik, sağlık, barınma, eğitim, mesleki faaliyet, ulaşım, iletişim ve hatta ölçüyü kaçırmamak şartıyla eğlence, toplumsal bir varlık olan insan için birer temel ihtiyaçtır. Havaic-i asliye kavramı yeniden gözden geçirilerek kapsamı genişletilmelidir. Genişletilmiş haliyle yıllık temel ihtiyaçlarını karşılayabilen bir kişi altın nisabına denk olan 20.000 TL civarında bir parayı da harcamayıp tasarruf edebiliyorsa zekât ve aynı zamanda kurban yükümlüsü demektir.

Zekât nisaplarının güncellenmesi konusunu “10.000 TL’si olan kişi, zekât olarak 250 TL verse bundan ne zarar görür?” şeklinde basite indirgeyen ve tabir yerinde ise sulandıran söylemlere gelince bu, bütünü görememekten kaynaklanan hatalı bir söylemdir; çünkü zekât yükümlülüğü demek aynı zamanda kurban ve fitre yükümlülüğü demektir. Bu eleştiriden kurtulmak için “Kurban Hanefilerin problemidir. Hanefilere göre artıcı olsun veya olmasın nisap miktarı mala sahip olan kişi kurban kesmekle ve fitre sadakası vermekle mükelleftir, aynı zamanda bu kişi zekât da alamaz. Ama Hanefileri aşiverip diğer mezheplere gelerseniz kurban onlara göre aile reisine sünnettir”(Erkal, 2008, s. 66) tarzındaki söylem ise işin kolayına kaçmak ve topu taca atmaktır; çünkü Hanefî çevrelerde kurban ibadetinin simgesel bir anlamı vardır. Bu tür meselelerde diğer mezhep görüşlerinin Hanefilere tavsiye edilmesi yerinde değildir.

Ayrıca zekât mükellefiyetinde gına, kurban mükellefiyetinde ise istiğna şartı aranır. Gına ve istiğna nisapları miktar olarak aynı olmakla birlikte zekât yükümlülüğü için gereken gına nisabında nemâ (artıcı olma) ve yılanma şartları da aranırken fitre ve kurban yükümlülüğü için gereken istiğna nisabında bu şartlar aranmaz. Bu, İslam’ın ilk dönemlerinde istiğna nisabını sağlamanın gına nisabından daha kolay olduğu; bir başka ifadeyle kurban kesmenin aile bütçesini zekât vermek kadar zorlamadığı anlamına gelir. Nitekim zekât yükümlülüğünde kudret-i mümekkine ile yetinilmeyip kudret-i müyessirenin; yani kolaylaştırıcı kudretin aranması da bunu göstermektedir. İş, bu noktadan “Zekatını versin; ama kurban kesmesin!” noktasına gelmişse; yani zekât vermek kurban kesmekten daha kolay hale gelmişse bazı şeyler tersine dönmüş; gına ve istiğnanın göstergesi olması gereken nisaplar geçerliliğini yitirmiş demektir.

Ne var ki yeni görüş ve tekliflere kapalı bir toplumda -özellikle de nisap gibi- temel bir ibadetin önemli bir şartı hakkında “nisapları güncelleme ve günümüz şartlarına göre yeniden belirleme teklifi” olmayacak duaya amin demekten farksızdır. Bundan dolayı bizim teklifimiz, ticaret malları ve paraların zekatında altın nisabının esas alınması ve günümüz hayat standartları doğrultusunda havaic-i asliye kavramının muhtevasının yeniden belirlenmesidir.

Vallahu a'lem.

Kaynakça

- Aktan, H. (2007). Müzakereler. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 51–52). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Akyıldız, A. (2007). Para. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Vol. 34, pp. 164–166). İstanbul.
- Bardakoğlu, A. (1994). Diyet. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Vol. 9, pp. 473–479). İstanbul.
- Beşer, F. (2007). Müzakereler. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 47–50, 125–126). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Dehlevi, Ş. V. A. b. A. (2005). *Hüccetullahi'l-baliğa* (Vol. 1–2). Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm.
- Döndüren, H. (2007). Müzakereler. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 36–38). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- El-Kardavi, Y. (1973). *Fıkhü'z-zekât*. Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- El-Kardavi, Y. (2004). *Keyfe nete'âmeli me'a's-sünneti'n-nebeviyye*. Kahire: Daru's-şurûk.
- Erdoğan, M. (2007). Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 147–156). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Erkal, M. (2008). Tebliğlerin Müzakeresi. In *V. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı Zekât-Fitre Nisaplarının Değerlendirilmesi Sempozyumu* (p. 66). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kacı, T. (2015). Zekata Tabi Malların Nisaplarının Hz. Peygamber Döneminde Değer Bakımından Eşitliği Meselesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 59–83.
- Karaman, H. (2010). Zekatta nisab ve temel ihtiyaçlar kavramı. Retrieved November 22, 2018, from <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0604.htm>
- Karaman, H. (2018). Zekât Müessesesi. Retrieved November 22, 2018, from <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0116.htm>
- Koca, F. (2007). Müzakereler. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 107–110). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Orman, S. (2007). Nisap, Para ve Gelir Dağılımı. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (p. 29). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Özen, Ş. (1996). Habbe. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Vol. 14, p. 245). İstanbul.
- Paçacı, İ. (2007). Müzakereler. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 121–123). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Paçacı, İ. (2015). *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar: Nisap ve Zekât Oranları*. Ankara: Ayrıntı Basın Yayın ve Matbaa Hizmetleri.
- Sargın, İ. (2014). Yoksulluk ve Zenginlik Kavramlarına Zekat Bağlamında Farklı Bir Bakış. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 153–167.
- Tabakoğlu, A. (2007). Nisap, Para ve Gelir Dağılımı. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 19–31). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Uzunpostalcı, M. (2007). Müzakereler. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri:*

-
- Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 112–120). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Yavuz, Y. V. (2007). Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 73–92). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Yıldırım, M. (2007). Müzakereler. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (pp. 157–160). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Zaim, S. (2007). Müzakereler. In *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (p. 123). Bursa: Kuran Araştırmaları Vakfı Kurav Yayınları.
- Zekat malları ve hükümleri. (2018). Retrieved November 22, 2018, from <http://www.ismailaga.com.tr/zekat-mallari-ve-hukumleri.html>